

Cs. Jónás Erzsébet

Ljudmila Ulickaja „*Imágó*” című regénye magyar fordításának stílusjegyeiről

1. „*Zöld sátor*”, „*Imágó*”. A regénycím mint metafora

Ljudmila Ulickaja (1940–) orosz író nő Moszkvában 2011-ben megjelent *Zöld sátor* című regényét még ugyanabban az évben Goreity József fordította magyarra *Imágó* címmel. A cím az orosz eredetiben is metaforikus jelentésű ugyanúgy, ahogy a magyar változat is egy fogalmi integrációra épülő jelentéskapcsolódást hordoz.

A regényt a disszidensek történeteként jegyzi az orosz kritika. Valójában a disszidálásba torkolló élet csak háttér egy mélyebb, kortól és időtől független jelenség tematizálásához. A központi hősök nem a szabadság tántoríthatatlan harcosai, hanem egyszerű, hétköznapi emberek a maguk esendőségeivel. A hatvanas évek nemzedéke. Az a nemzedék, amely gyerekként élte meg Sztálin halálát, s egyre tudatosabban a Szovjetunió azt követő valóságát. Ezt a korosztályt az antisztalinizmus jellemezte, de megmaradt hitük az „emberarcú” szocializmusban.

Az emberi gyengeségekről, esendőségekről szól a történet. A szerző szándéka szerint a regény címe *Imágó* lett volna. A magyar fordítás is a szerzői szándékot követve változtatta meg a *Zöld sátor* címet ugyanerre. A szerző a biológia terminusával élve alkot metaforát. *Imágónak* nevezik a biológiai fejlődés során bizonyos fajoknál a kifejlett állapotot megelőző bebábozódott szakaszt. Ulickaja hősei épp ezt a kifejlett állapotot nem tudják elérni személyiségfejlődésükben. Arról a biológiai értelemben ritka, de a szocializációban gyakori jelenségről van szó, amikor a személyiség fejlődésében megreked. Az orosz Ekszmo Kiadó a közérthetőség kedvéért az *Imágó* helyett egy érthetőbb, semlegesebb címet javasolt. Így lett a végső orosz változat címe a *Zöld sátor*.

A *Zöld sátor* az *Imágó*hoz hasonlóan szintén metafora. Az egyik hősnő álmában jelenik meg a „zöld sátor” képe mint az élet és a halál egymással való megbékélésének metaforája. Mint azoknak a nemzedékeknek az egységét kifejező kép, amelyek az orosz „szobornosztj”, a testvéri pravoszláv „közösségiség” hordozóiként az orosz ember archetípusát mutatják fel. Ulickaja időugrásokkal élőként hozza eléink e jelenetben az elhunytakat, s az élet és a halál különválasztása fölé emelkedve ebben a „zöld sátorban” vizionálja a nemzedékeket megbékélésben összekötő spirituális folytonosságot (vö. Latinyina 2011).

2. Narratív perspektíva és szövegszerkezet. Fókuszba emelt stílusjegyek

A cselekmény a sztálini idők Moszkvája iskolásainak sorsát, három fiú és három lány életét kíséri nyomon egészen napjainkig, amikor felnőttként végül úgy tűnik, végleg külföldön vernek gyökeret. A szövegkompozíció sajátos elrendezésű: Ulickaja tulajdonképpen harminc elbeszélést fűz regénnyé. A szöveg körkörös szerkezetű. Az elbeszélések egy-egy szereplőt hoznak közelebb. Az idősík töredezettsége sajátos feszültséget teremt. Ulickaja időugrásokkal előrevetíti hősei sorsát, visszanyúl a családi és társadalmi múltba, majd a következő fejezetben már egy másik hős történetét meséli tovább ugyanígy. Mind a harminc miniatűr ugyanazokat a gyerekkorból megismert szereplőket mozgatja. Ulickaja mintegy térben kívülről, időben fölülről szemlélve bogozza össze a narráció szálait. Néha kihagy éveket a hősök sorsából, néha már az első megjelenéskor előrevetíti tragikus sorsuk végkifejletét. A negyvenegyhány év történetében a személyes, családi sorsok és a kor szovjet világának nyomasztó, a személyiség fejlődését imágo-állapotban tartó összképe mozaikokból rakódik össze. A kompozíció végül mégis regénnyé kerekedik, amely a hősök gyermekkorában kezdődik, s 1996-ban ér véget. Közben Ulickaja az orosz intellektuális folklór bulvártörténeteivel lazítja a komoly, sőt komor hangvételt. Ezek az úgynevezett orosz disszidens-„meséken” alapultak. Ez a műfaj társasági izogatók után szájról szájra terjedő legendárium az értelmiségi társaságok körében, amikor már senkinek se hiányzik a történetek hitelessége a külföldre szakadt oroszokról. A narráció vibrálását a hősök váratlan felbukkanása adja, ez az oka a meseszöveg feszültségének, a folytatásra várakozás izgalmának.

A tér és idő kereteire feszített kompozicionális háló egy-egy pontja kinagyítja a történetes temporálisan is változó nyelvi mozaikjait. A narratív nézőpont, a szerzői perspektíva helyenként a mai, olykor az eseményeket iróniával kommentáló kívülálló nyelven, máskor az évtizedekkel korábbi kor szociokulturális meghatározottságát tükröző nyelven emeli fókuszba a nyelvi egyénítést. A főhősök erkölcsileg, neveltetésük folytán – minden gyengeségük ellenére – a tisztaságot, az emelkedett morált képviselik. Így a nyelvi egyénítésük a szociokulturális tényezők mentén nem különül el egymástól.

A nyelvi előtérbe helyezés más téren mutatkozik: a regény sorban villantja fel az 50-es évekre eső gyermekkort, a 60-as évek intellektuális nyelvhasználatát, a szülők kapcsán a nőmenklatúra hivatalos nyelvi kliséit, a tanárok révén a művelt értelmiségi intertextuális utalásokkal telített társalgását, a későbbi évtizedekben a pártfunkcionáriusok kallódó gyerekeinek orosz ifjúsági szlengjét, s vele kontrasztban az egyszerű falusi nénikék archaikus nyelvhasználatát, végül a tört orosszággal beszélő külföldiek fordulatait. Ezek az elkülöníthető, szaliens stílusjegyek jól megfigyelhető, a fordításban nyelvileg megoldandó feladatot jelentenek (vö. Pethő 2012).

2.1. Az orosz iskolai zsargon

A magyar fordító *Goretity* József (1961–), aki maga is tanár, irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem oktatója, számos Ulickaja-mű magyar tolmácsolója. A szocializmus idején szocializálódott magyar befogadói közönség nyelvhasználatát jól ismerve ülteti át az orosz iskolai szóhasználatot. Ám egy helyen épp a magyar nyelvhasználati rutin viszi tévútra a fordítót.

Az iskolai élet leírása során a fiúk felsorolják a szaktanárokat, többek között az anyanyelvet oktató *orosztanárt* is. A magyar fordításban a „*ruszicska*” hangalakjából kézenfekvőnek tűnik a „*ruszkitanárnő*” magyar megfeleltetés. Ám a magyar jelentésképzés szerint a *ruszkitanár* értékmegvonó érzelmi asszociációt is hordoz a szocializmus idején nem kedvelt *orosztanár* megnevezésére. A szinonimák skaláris elrendeződésében a negatív pólus felé tendál, kifejezve a kötelező orosz nyelv iránti ellenszenvet. Az orosz eredetiben erről a lefokozó konnotációról szó sincs, egyszerűen az „*anyanyelvtanárról*” beszélnek minden negatív járulékos jelentés nélkül. Hogy a diáknyelvi stílusjegy is megmaradjon, talán jobb lett volna e helyen az „*orosztancsi*” megnevezés a „*magyartancsi*” mintájára:

ЗЕЛЕНЬЙ ШАТЕР (1)	IMÁGÓ (1)
<p data-bbox="257 915 701 1282">В пятом классе началась средняя школа, и теперь вместо единственной на всю математику и арифметику Натальи Ивановны, доброй тетеньки, научившей азбуке даже Мутюкина и Мурыгина, которых она звала ласково Толенькой и Славочкой, появились «предметники»: <i>математик, русичка, ботаничка, историчка, немка</i> и <i>географ</i>.</p> <p data-bbox="257 1321 701 1483">Предметники были помешаны каждый на своем предмете, задавали большие домашние задания, и «нормальные ребята» явно не управлялись.</p> <p data-bbox="257 1522 701 1646">(Улицкая 2011, http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/1002323/5/Ulickaya_Lyudmila_-_Zelenyy_shater.html (2014-01-23))</p>	<p data-bbox="728 915 1173 1313">Ötödiktől felsősök lettek, úgyhogy a nyelvtantól a számtanig mindent tanító Natalja Ivanovna, e jóságos asszonyság helyett, aki még Mutyukint és Murigint is meg tudta tanítani az ábécére, és kedveskedően csak Tolenykának meg Szlávocs-kának hívta őket, megjelentek a szaktanárok: egy <i>matektanár</i>, egy <i>ruszkitanárnő</i>, egy <i>biosztanárnő</i>, egy <i>töritanárnő</i>, egy <i>fräulein</i> és egy <i>föcitanár</i>.</p> <p data-bbox="728 1321 1173 1483">A szaktanárok mind a saját tárgyukba voltak belepistulva, rengeteg házit adtak fel, amivel a „normális srácok” nyilvánvalóan nem boldogultak.</p> <p data-bbox="728 1522 1173 1553">(Ulickaja 2011: 16.)</p>

2.2. Intertextualitás. Az idézet mint metonímia

Hatodikban új irodalomtanár érkezett az osztályba. Viktor Juljevics Sengeli – a háborúban elvesztett jobb karja miatt ragadványneve szerint Kéz – alakja meghatározó lett az egész osztály, de különösen az olvasás és az erkölcs iránt fogékony három fiú további gondolkozásában. Csodálták, s felnőtt korukban is az ellenállás szellemi vezetőjét látták benne. Az orosz irodalom klasszikusait, s kortárs nagyjait szavalta minden óra elején. Ezek az intertextusok a regény orosz eredeti szövegében lábjegyzet nélkül az olvasó kulturális emlékezetére, irodalmi műveltségére támaszkodnak. Metonimikus, *pars pro toto* ráutalásaikkal a szöveg befogadójában előhívják irodalmi ismereteit, az intellektuális *homo legens*-t, az olvasó embert. A magyar fordítás azonban ezt nem teheti meg, hiszen a magyar olvasók befogadói horizontján sajnálatosan nagyon kevés orosz irodalmi alkotás idézhető fel ilyen módon, amely íróját, annak korát, magát az orosz világot jelentené. Ezért minden ilyen idézetet a magyar szöveg lábjegyzettel lát el. Így megkönnyíti a jelentésképzést, ugyanakkor elveszi a sejtetés, a ráutalás szövegértelmező feszültségét, amelyet az orosz befogadó mindannyiszor átél, ahányszor idézetekkel találkozik. (A magyar fordítás lábjegyzeteit itt az idézett szövegrész alatt *-gal jelöltem. Cs. J. E.):

ЗЕЛЕНЫЙ ШАТЕР (2)	IMÁGÓ (2)
<p>И еще Рука читал стихи. Каждый урок, пока все усаживались и вынимали тетради, он начинал с какого-нибудь стихотворения и никогда не говорил, кто его написал. Выбирал причудливо – то общеизвестный <i>«Белеет парус одинокий»</i>, то непонятный, но запоминающийся <i>«...и воздух синь, как узелок с бельем у выписавшегося из больницы»</i>, то совсем уж ни с того ни с сего какую-то абракадабру:</p> <p><i>Стояли холода, и шел «Тристан».</i> <i>В оркестре пело раненое море,</i> <i>Зеленый край за паром голубым.</i> <i>Остановившееся дико сердце.</i></p>	<p>És a Kéz még verseket is mondott nekik. Minden órát, amíg leültek és elővették a füzetüket, egy-egy verssel kezdte, és sosem mondta meg, ki írta. Furcsán válogatott: hol a mindenki számára jól ismert <i>„Távolban a kék ködben fehérén magányos vitorla ragyog</i>, hol az érthetetlen, de könnyen megjegyezhető <i>„és kék a lég, mint fehérneműs batyu a kórházból kijövő kezében**</i>, hol pedig minden előzmény nélkül valami efféle halandzsát:</p> <p><i>Hideg volt, szólt a Trisztán.</i> <i>A sebzett tenger szólt a zenekarban</i> <i>– A kék párán túl zöldellő vidék –</i> <i>,</i> <i>Vad hullámtól hagyott ki szívverésünk***</i></p>

(Улицкая 2011, http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/1002323/5/Ulickaya_Lyudmila_-_Zelenyy_shater.html 2014-01-28)	(Ulickaja 2011: 41.)
--	----------------------

- * Lermontov, Mihail: *Vitorla*. Lator László fordítása.
- ** Paszternak, Borisz: *Tavas*. Goretity József fordítása.
- *** Kuzmin, Mihail: *A pisztráng áttöri a jeget* című ciklusból. Térey János fordítása.

2.3. Stíluskeveredés a privát nyelvhasználatban

Az orosz értelmiség nyelvhasználatára az 1950-es években is a kettős arculat volt jellemző. A hivatalos és a magánszféra szókinccse, mondatszerkezete és stílusrétegei élesen elváltak egymástól. A magánéletben a pártpolitikával szemben szleng és irónia együtt jelenik meg az igényes, választékos megfogalmazással. A nyilvános, hivatalos, házon kívüli megnyilvánulásban a pártpolitikához igazított merev, sablonos nyelvhasználat áll szembe a privát szféra stílusával. Ez a stíluszinkretizmus, a heterogén stílusjegyek a szociokulturális tényezők nem homogén, nem tipikus együttállásának, a két különböző beszédmód (stilisztikai perspektíva, attitűd) ütközésének, keveredésének a következménye (Tátrai 2012: 67–68). Megjegyzendő, hogy a stíluskeveredés nem társul jelen esetben archaizálással. Vagyis nem a múlt század 50-es éveinek – ma már mindenképp régiesnek ható – laza, társalgási stílusát, hanem a ma is használt mindennapi stílusmintákat követi. Így éri el a mai olvasó számára is a szociokulturális helyzetben való azonosulást, a megszólalások perspektívájának felismerését és jelentésképzésének sikerét. Jeles példája ennek, ahogyan 1953-ben Sztálin halálát kommentálta családon belül az osztály kedvenc irodalomtanára és édesanyja.

Az irodalomtanár az édesanyjával élt egy egyszobás lakásban, ahol Viktor Juljevics Sengeli lakrésze egy gobelinfüggönnyel volt csupán leválasztva. Az asszony éppen teát főzött, amikor egy reggel a rádióban bejelentették Sztálin halálát:

ЗЕЛЕНЬЙ ШАТЕР (3)	IMÁGÓ (3)
Чай был заварен крепко, как любил покойный муж. Мирный завтрак был прерван правительственным сообщением – о болезни Сталина. Ксения Николаевна всплеснула руками, Виктор дернулся лицом.	A teát erőse főzte, ahogy a férje annak idején szerette. A békés reggelit kormányközlemény szakította félbe – bejelentették, hogy Sztálin beteg. Kszenyija Nyikolajevna összecsapta a kezét, Viktornak megrándult az arca. Egy darabig hallgatott, aztán azt mondta: – <i>Beadta a kulcsot. Egész biztos.</i>

<p>Помолчал, потом сказал: – <i>Дуба дал. Точно. Неделю будут морочить голову</i>, а потом объявят. – Не может быть. – Почему же? Да было уже. Когда Александр Первый умер в Таганроге, курьер с известием о смерти ехал в Петербург, и после того, как он проехал через Москву, Голицын приказал разносить бюллетени о состоянии здоровья государя. Неделю городовые носили по домам сводки. – Да что ты! Откуда ты взял такое? – Ну, сначала набрел в записках князя Кропоткина на эти бюллетени, а потом уж в Историчке и бюллетени нашел. <i>Наденьте лицо, мадам, изображайте скорбь.</i> Идут перемены. – Страшно, – прошептала она. – Страшно, Вика. – Ничего. Хуже не будет. (Улицкая 2011, http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/1002323/5/Ulickaya_Lyudmila_-_Zelenyy_shater.html 2014-01-28)</p>	<p><i>Egy hétig még hintik a port</i>, aztán majd bejelentik. – Az lehetetlen. – De hát miért? Volt már ilyen. Amikor I. Sándor Taganrogtban meghalt, futárt küldtek a hírrel Pétervárra; aztán amikor Moszkván áthaladt, Gorlicin közleményt adott ki a cár egészségi állapotáról. A rendőrök egy hétig házról házra jártak a jelentéssel. – Ugyan már! Honnan szeded ezt? – Hát előbb Kropotkin herceg feljegyzéseiben bukkantam rá a közleményekre, aztán a Történelmi Múzeumban magukat a közleményeket is megtaláltam. <i>Úgyhogy fel az álarcot, hölgyem, mutasson bánatot.</i> Változások jönnek. – Szörnyű – suttofta az anyja. – Ez szörnyű, Vika. – Semmi gond, rosszabb nem lesz. (Ulickaja 2011: 56–57.)</p>
---	---

Az irodalomtanár ironikus felszólítása, „*fel az álarcot, hölgyem, mutasson bánatot*”, mindkettejük értékelési centrumára, nézőpontjára utal, amely szemben állt a vezér halálát kísérő, hivatalos „össznépi gyásszal”.

2.4. A hivatalos nómenklatúra nyelvezete és a narratív irónia

Ulickaja történetmesélésére jellemző, hogy a szovjet idők hivatalos vélekedését távolságtartó iróniával írja le. A pártvezetők jó módja és az általuk hirdetett szerénység, egyszerűség kontrasztját a gyerekek ábrázolásában is megmutatja. Ilyen volt Olenyka is, egy hadmérnök apa és egy folyóirat-

szerkesztő, párhúiséget tanúsító anya kislánya. A szorgalmával, jólneveltségével nagyon is a „szovjet embertípus” idealizált mintáját követő iskolás lány mintapéldánya volt, aki aztán hirtelen Pál-fordulattal más irányt vett az életben, s törvénytelen gyermekével, ellenzéki baráti körével megbotránkozta a legalább látszatra nem ellenszegülő magatartásért jómódot kínáló szülőket. Ulickaja ugyanazzal az iróniával szól Sztálin haláláról, mint az iskolás Olga jellemzéséről, vagy a felnőttek világáról, amikor az elvhű pártkatona anyuka Olga egyetemről való kirúgását ecseteli. De akkor is érezzük az iróniát, amikor az ellenzéki értelmiség konyhákban vodkázó és vitatkozó, kis pártocskákra szakadó ellenzék életvitelét jellemzi.

Az alábbi kiemelt részletben azokat a fordulatok kerülnek stilisztikailag fókuszba Olga megrajzolásánál, amelyek a szovjeti idők kötelező pártstereotípiái voltak. Minthogy ezek a nyelvi klisék megegyeztek a korabeli „szocialista tábor” minden országában, így a magyar fordítónak nem volt nehéz dolga felidézni bármelyiket is közülük:

ЗЕЛЕНЬЙ ШАТЕР (4)	IMÁGÓ (4)
<p>Как легко и радостно быть <i>хорошей советской девочкой!</i> Пионерский Артек с синими ночами и красными галстуками <i>прекрасно сочетался</i> с продовольственным распределителем, а персональные машины родителей, возившие ее на дачу по субботам, – <i>с равенством и братством</i>. Она была ни в чем ни перед кем не виновата и <i>любила радостно и безмятежно</i> Ленина-Сталина-Хрущева-Брежнева, Родину и партию. Была она <i>морально устойчива</i>, как написали ей в характеристике, когда вступала в седьмом классе в комсомол, и <i>в высшей степени политически грамотна</i>.</p> <p>(Улицкая 2011, http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/1002323/5/Ulickaya_Lyudmila_-_Zelenyy_shater.html 2014-01-28)</p>	<p>Milyen könnyű és örömteli dolog <i>jó szovjet kislánynak</i> lenni! Az artyeki úttörőtábor a maga kék éjszakáival és vörös nyakkendőivel <i>gyönyörűen illeszkedett</i> a zárt árulosztóhoz, a szülei szolgálati kocsija pedig, amelyen szombatonként a dácsára vitték őt, <i>az egyenlőséghez és a testvériséghez</i>. Semmiben, senki előtt nem érezte bűnösnek magát, és <i>örömmel, ellenszegülés nélkül szerette</i> Lenint–Sztálint–Hruscsovot–Brezsnyevet, a Hazát és Pártot. <i>Morálisan megbízható</i> volt, mint ahogyan a jellemzésében írták róla, amikor hetedikes korában jelentkezett a Komszomolba, és <i>a legmagasabb fokú politikai érettséget mutatta</i>.</p> <p>(Ulickaja 2011: 133–134.)</p>

2.5. Tájnyelvi elemek a megszólalásban

A szökevény című fejezetben a KGB elől bujkáló egyik szereplő egy vidéki kis falucskában húzódik meg, ahova csak nyaranta költöznek ki a városiak a dácsáikra. Egy öreg nénikével beszélgetve szóba kerül az 1985–87 között, a Gorbacsov idején bevezetett alkoholtilalom, amely végképp elkeserítette a nehéz sorban élő falusiakat. Az orosz tájnyelvi stílusjegyek az igeragozási alakokban, a lexikában és a mondatszerkezet szórendjében figyelhetők meg. A fordító mindezeket magyar tájnyelvi elemekkel adaptálja. Hasonlóan jár el, mint *Makai Imre* a *Csendes Don* magyar fordításakor (1949). Makai a saját gyermekkori emlékeit, a hajdúsági tájnyelvet, szókincset alkalmazta a kozákság nyelvhasználatának érzékeltetésére. Goretity József ugyanígy saját szülőhelye, Dél-Magyarország, Délvidék, Vajdaság tájnyelvét adja az orosz néni szájába. Ennek jellemzői bizonyos mássalhangzók kihagyása (*híják*), ugyanakkor a magánhangzók megnyúlása (*vót*) –, a szövégek mássalhangzóvesztése (*mer'*), a *-tól, -től* toldalékok magánhangzójának váltása és az *-l* elhagyása (*fődtű, uramtű*) stb. (vö. Saffer 1976):

ЗЕЛЕНЫЙ ШАТЕР (5)	IMÁGÓ (5)
<p>Когда Борис Иванович стал понимать ее не совсем внятный выговор, он оценил остроту и живость ее мыслей.</p> <p>– <i>Слышь, жилец</i>, а этот Сталин теперешний, <i>как его величают</i>, он еще <i>позлее того будет</i>, – поделилась как-то с Борисом Ивановичем своим соображением.</p> <p>– Почему это?</p> <p>– Тот все забрал, а этот уж остатки <i>подчищает</i>. Ох, ото всего освободили, <i>родные</i>, – <i>вперед</i> всего от земли освободили, потом от мужа, от детей, от коровы, от курей... От водки освободят, и полная будет свобода...</p> <p>(Улицкая 2011, http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/1002323/5/Ulickaya_Lyudmila_-_Zelenyy_shater.html 2014-01-28)</p>	<p>Amikor Borisz Ivanovics érteni kezdte az öregasszony motyogását, értékelni kezdte éles és mozgékony elméjét.</p> <p>– <i>Idehallgass komám</i>, ez a mostani Sztálin, <i>vagy hogy is híják</i>, ez még <i>gernyőbb</i>, mint a másik <i>vót</i> – osztotta meg egyszerre Borisz Ivanoviccsal a gondolatait.</p> <p>– Aztán miért?</p> <p>– <i>Mer'</i> az mindent elvitt, ez meg most a maradékot is kisöpri. Ja, <i>mindentű</i> megszabadítottak <i>a drágák: előbb a fődtű</i>, aztán az <i>uramtű</i>, aztán a <i>gyerekemtű</i>, a <i>tehenkémű</i>, a <i>baromfitű</i>... Most megszabadítanak a <i>vodkátű</i>, <i>oszt</i> teljes lesz a szabadság...</p> <p>(Ulickaja 2011: 349.)</p>

A tájnyelvi elemek mellett nem mehetünk el szó nélkül az újra felbukkanó irónia mellett sem, amely az „éles és mozgékony elméjű” öregasszony szavaiból kitűnik: „*Mindentű megszabadítottak a drágák. (...) Most megszabadítanak a vodkátú, oszt teljes lesz a szabadság*”. Az irónia nem csupán ellentétet hordoz, hanem felülbírálja a hivatalos értékelési módot. Látható, hogy a beszélő implicit módon, a szövegben elrejtve más nézőpontot képvisel. Ez a nézőpont nemcsak más, hanem adekvátabb az adott kontextusban. Ezt az új nézőpontot esetünkben a kontextussal ellentétes szavak hordozzák (*a drágák, teljes lesz a szabadság*). Ugyanezt az iróniát figyelhettük meg korábban a „*jó szovjet kislány*” leírásánál is (vö. Tátrai 2011: 190–204).

3. A stílus szociokulturális összetevői és a fordítói nézőpont

Ulickaja Imágó című könyvének metaforáit és fordítási kérdéseit elemezve a jelentésképzés sajátos problémafelvetéseivel találkozunk.

A fordítás kognitív szempontból nem más, mint alapvetően fogalmi szerkezetek, vagyis konceptusok leképezése egy forrásnyelvi konstrukcióból egy célnyelvi konstrukcióba. Ez a morfoszintaktikai, fonológiai és pragmatikai vonatkozású művelet tartalmazza azokat a kulturológiai mozzanatokat is, amelyek a célnyelvi megértéshez nélkülözhetetlenek (Tolcsvai Nagy 2010: 153). Két nyelv közötti kommunikáció esetén, amilyen a fordítás is, a nyelvi rendszereken túl a kultúrák találkozása is mozgásba hozza a nyelv variabilitását. Olyan irodalmi szövegeket kell létrehozni a műfordítónak, amelyek a célnyelvi kánonba, szabályrendszerbe illeszkednek be, függetlenül attól, hogy a forrásnyelvi szövegtől sok szempontból eltérnek (vö. Lőrincz 2007: 43). A fordítás a szociolingvisztikára támaszkodva teljesíti célnyelvi feladatát, amikor a befogadó olvasó nyelvhasználatát, nyelvi potenciálját irányadónak tekintve hozza létre az új szöveget (vö. Simigné Fenyő 2003: 226).

A stílus összetettsége három tényező hatására jön létre: az egyik a *nyelvi potenciál* (a választáson alapuló stíluslehetőség), a másik a *szociokulturális tényező* (a történeti és kultúraspecifikus behatároltság), s harmadikként a *stílusstruktúra* (a szövegalkotás és szövegértés interaktív folyamatának eredménye). A fordításban az eredeti mű és a befogadónak szánt fordítás közötti temporális dimenzió, az idő és az eltérő szociokulturális tényező kiemelten fontos szerepet kap (Tolcsvai Nagy 2006: 642–646).

A jelentésképzésben külön ki kell emelnünk a *figyelemirányítás*, az *aspektualitás* értékmeghatározó összetevőjét. A figyelem társas irányítása a kommunikáció alapfeltétele. A figyelmi keret az irányítás függvénye. A figyelemirányítás kiemel, fókuszba helyez domináns elemeket. Egy adott kultúrához tartozó kulturális emlékezet közös kognitív világunk irányított része. Egy-egy eleme önmagában azonos konnotációkat, asszociációkat hív elő, míg más kultúra képviselője számára mindez közömbös marad. A kiemelt elem a szemantikailag profilált aktuális jelentés (Tolcsvai Nagy 2010: 32–33). A

nézőpont a figyelem irányításának megvalósulása a fordításban is nyomon követhető.

A fordítás célnyelvi reprezentációjának elemzésében elsődlegesen a világ nyelvi képét vizsgáljuk. Az eredeti szöveget, valamint a temporális dimenzióban az eredeti szöveggel diszkurzív viszonyban levő fordítói-befogadói szintet elemezzük, s végül a fordító által feltételezett olvasói horizontot vetjük össze a fordítással mint eredménnyel.

A valóság világa, ahogyan egy-egy ember számára létezik, csak az érzékelés, a tárgyakkal, dolgokkal való viszonyában értelmezhető, s ezt a kivetített valóságot, amelyet mi magunk töltünk meg jelentéssel, rögzíti a nyelv a fordításban is (vö. Kövecses–Benczes 2010: 13–23). A fordítás során nemcsak két egyéni, kultúrafüggő világlátás kapcsolódik össze diszkurzív keretben, hanem két nyelvi rendszer, sőt két művészi mintakészlet, láttatási mód is.

Ulickaja regénye, az Imágó, a szerzői perspektíva, szövegkezelő technika, a metaforikus, ironikus világlátás eszköztárával a szovjet időszak Oroszországának magyar gondolkozással is érthető, érzékletes, de mindvégig a szerző szubjektív viszonyulását is hordozó képét adja. Goretity József korrekt, a magyar nyelvet stilisztikailag is biztonsággal kezelő fordítása ugyanígy hordozza a fordító szubjektív világlátását, amely nem akadályozza annak, hogy a méltó közvetítő, nyelvi híd szerepét töltsse be Ulickaja műve és a mai magyar befogadó közönség között.

Irodalom

- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Latinyina, Alla 2011. «Зеленый шатер» Людмилы Улицкой.
http://magazines.russ.ru/novyj_mi/2011/6/la11.html (2014-02-05)
- Lőrincz Julianna 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Eger, Líceum Kiadó.
- Pethő József 2012. *A figura-alap viszony és a stílus*. In: Tátrai – Tolcsvai (szerk.) *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Budapest: ELTE Stíluskutató csoport: 73–96.
- Saffer Veronika 1976. Kanizsa község és környékének nyelvjárása.
Hungarológiai közlemények
http://epa.oszk.hu/02400/02401/00005/pdf/EPA02401_Hungarologiai_kozlemenyek_1976_29_027-044.pdf
- Simigné Fenyő Sarolta 2003. *Bevezetés az alkalmazott nyelvészetbe*. Miskolc, ME BTK.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006. Stilisztika. In: Kiefer Ferenc (főszerk.) *Magyar nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.

Források

Улицкая, Людмила 2011. *Зеленый шатер*. Москва, Эксмо

http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/1002323/5/Ulickaya_Lyudmila_-_Zelenyy_shater.html (2014-01-28)

Ulickaja, Ljudmila 2011. *Imágó*. (ford. Goretity József). Budapest, Magvető Kiadó.